

BOGDAN PETRU NICULICĂ,
Epoca bronzului în Podișul Sucevei, Editura Karl
A. Romstorfer, Suceava, 2015, 622 p. (cu CXX
planșe + index).

Bogdan Petru Niculică, muzeograf la Muzeul Bucovinei din Suceava, din 1997, este una dintre vocile științifice importante în ceea ce privește cercetarea epocii bronzului timpuriu și a începuturilor epocii fierului din spațiul nord-est carpatic, cercetările sale aducând ani la rând date importante privind această perioadă cronologică.

Bazele volumului de față sunt reprezentate de teza de doctorat a domniei sale - *Epoca mijlocie și târzie a bronzului în Podișul Sucevei*, susținută în 2006 la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, sub coordonarea prof. univ. dr. Attila László.

Lucrarea cuprinde șapte capitole, *Concluzii*, rezumat în limba engleză, *Abrevieri*, o consistentă *Bibliografie*, *Ilustrație* și *Index*; este prefațată de conf. univ. dr. Mircea

³ Vezi Dumitrescu, Vl., *Aspecte regionale în aria de răspândire a culturii Cucuteni în decursul primei sale faze de dezvoltare*, in SCIV, 25, 4, 1974, p. 547.

⁴ Ursu, C.-E., Țerna, S., *Baia, com. Baia, jud. Suceava. Punct:*

Ignat (*Cuvânt înainte*, p. 7-10) și dr. Roxana Munteanu (*O carte pentru o epocă*, p. 11-13), ambii cercetători subliniind necesitatea demersului autorului, claritatea informației și importanța cercetărilor pluridisciplinare la care apelează autorul în cuprinsul volumului – „fapt ce conferă cărții de față un profil inedit, întâlnit mai rar în literatura arheologică românească” (p. 10).

După *Introducere* (p. 15-26), în care cercetătorul sucevean face un istoric al lucrării și explică metodele de abordare a cercetării, urmează primul capitol – *Cadrul natural al Podișului Sucevei* (p. 27-42). În primul subcapitol (p. 27-34) este analizată zona aflată în discuție în privința limitelor, evoluției paleogeografice, petrografiei, geomorfologiei, rețelei hidrografice, climei, vegetației, faunei și solurilor. În al doilea subcapitol – *Materii prime și arii sursă posibile. Discuție pe baza descoperirilor din Podișul Sucevei* (p. 34-42), autorul analizează critic, geografic și bibliografic, sursele de sare,

În Muchie, în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2013*, CIMEC, 2014, p. 222, cu bibliografia problemei.

cupru, cositor, mangan, metale prețioase, chihlimbar, roci magmatice, metamorfice și sedimentare.

În capitolul II. *Istoricul cercetărilor* (p. 43-77), dr. Bogdan Petru Niculică, menționând că „am ales o abordare unitară a istoricului cercetării pentru întreaga Epocă a Bronzului, nu separat pentru fiecare perioadă în parte, deoarece aceste etape ale cercetării nu pot fi analizate distinct, din mai multe motive; unul este acela că avem luate în evidență șantiere / situri arheologice care, prin diversitatea materialelor, oferă dimensiune Epocii Bronzului din Podișul Sucevei, ele furnizând îndeobște materiale arheologice din toate cele trei perioade istorice. Alt motiv a fost necesitatea de a oferi o imagine cuprinzătoare, în contextul unei abordări sinergice și diacronice. De asemenea, am dorit să evităm unele repetiții, care ar fi încărcat inutil textul”, își începe analiza de la sursele bibliografice din secolul al XVIII-lea (referitoare la necropolele tumulare de la Horodnic de Jos), arătând o bună cunoaștere a literaturii din perioada austriacă a Bucovinei până la zi. Sistematizând materialele bibliografice discutate, autorul concluzionează că se pot desprinde trei mari etape: „începând cu veacul al XIX-lea (mai consistent din a doua sa jumătate), până la finele celui de-al doilea război mondial (1945)”, „între cel de al doilea război mondial (1945) și începutul noului mileniu (2000)” și „cercetările actuale, care au demarat și continuă consistent, începând cu anul 2000”.

Capitolul al III-lea – *Perioada timpurie a Epocii Bronzului* (p. 79-119) – pleacă de la considerația că „subiectul pasionant al existenței teoretice a așa-numitei perioade de tranziție de la Eneolitic la Epoca Bronzului”, reprezintă cel puțin o obligație morală a diverselor școli arheologice naționale, dar mai ales a celei ieșene, de a relua discuțiile și de a clarifica aserțiunile trecutului, dar, important, având drept fundament noile cercetări”. În acest context, cercetătorul sucevean analizează puținele „date arheologice sistematice și sistematizate, care să sprijine interpretările istorice privitoare la conținutul și formele de manifestare a Bronzului Timpuriu” din Podișul Sucevei, respectiv descoperirile post-cucuteniene (așezările de tip Horodiștea – Erbiceni – Gordinești, mormântul de inhumație de la Suceava-Burdujeni, Grupul cultural Suceava), Cultura Amforelor Sferice (descoperirile funerare și locuirile), Cultura Jamnaja, orizontul de descoperiri de tip Izvoare III – Târpești – Dolheștii Mari – Bosanci și Cultura Ceramicii Șnurate. În subcapitolul *Câteva observații* (p. 112-119), autorul rediscută critic toate ipotezele referitoare la debutul, durata și încadrările culturale ale descoperirilor date în intervalul post-Cucuteni – Bronzul mijlociu, opinând că „în stadiul actual al cercetărilor, așa cum este relevat de materialele supuse discuției, Bronzul Timpuriu din Podișul Sucevei conține, deopotrivă, elemente autohtone și alogene, influențe sudice, răsăritene și nordice: pe de o parte descoperiri

„autohtone”, aparținând perioadei post-Cucuteni (așezări cu ceramică Horodiștea – Erbiceni – Gordinești, mormântul de inhumație de la Suceava-Burdujeni, cimitirul de incinerare de tip Sofievka de la Suceava în baza căruia a fost definit *grupul cultural Suceava*) și orizontului de descoperiri de tip Izvoare III – Târpești – Dolheștii Mari – Bosanci, iar pe de altă parte, vestigii „alogene”, nordice – cultura Amforelor Sferice și răsăritene – cultura Jamnaja. Alături de aceste constatări, mai credem că există posibilitatea, deși în acest moment nu beneficiem de probe concrete, să fie descoperite materiale aparținând civilizației Ceramicii Șnurate, ipoteză mai veche susținută și de Florentin Burtănescu”; amintind de definirea culturii Edineț, cercetătorul sucevean nu exclude descoperirea în viitor a unor vestigii similare. În ceea ce ne privește, suntem în totalitate de acord cu concluziile colegului nostru referitoare la sfârșitul Eneoliticului și începutul Epocii Bronzului, cu mențiunea că s-ar impune o analiză mai detaliată (când descoperirile o vor permite și pentru teritoriul aflat la vest de Prut) asupra procentajelor ceramicii pictate/ceramică nepictată.

Cel mai consistent capitol, al IV-lea, este intitulat *Perioada mijlocie a Epocii Bronzului. Cultura Komariv (Komarów)* (p. 121-266). Autorul face distincția între descoperirile de tip Komariv și cele de tip Costișa, ultimele existând în sudul Podișului Sucevei. Astfel, în primul subcapitol (*Repertoriul descoperirilor*, p. 121-142), sunt inventariate 45 de descoperiri (așezări, descoperiri funerare, piese de cupru și bronz), Bogdan Petru Niculică menționând că numeroasele topoare de piatră descoperite izolat vor fi discutate într-un capitol distinct (cap. V); totodată sunt analizate și succesiunile stratigrafice *ante/post quem* puse în evidență în așezările Komariv din spațiul studiat. În cel de-al doilea subcapitol, *Așezările* (p. 142-150), autorul analizează condițiile de mediu ale locuirilor cunoscute (30) și constată că: există o predilecție pentru „altitudini relative medii care se înscriu în palierul 5-8/10m”; „au fost preferate pozițiile cu expunere totală (14) și sudică (6)”; există o predilecție pentru cursurile de apă mici și medii. În privința suprafețelor ocupate domnul Bogdan Petru Niculică consideră că acestea nu depășeau 0,30/0,50 Ha. Un loc aparte îl ocupă analiza de *landscape* din așezarea Adâncata – *Sub Pădure* (jud. Suceava), cercetată de autor, prima de acest fel din România; astfel, s-a putut constata că „au existat opțiuni naturale de favorabilitate a mediului: teren ușor înclinat, favorizând scurgerea superficială a apei (pl. XXXVIII/2-3, 5; XXXIX/1-2); aspect de <fortificare naturală>; acces facil la sursele de apă (în zona așezării și astăzi există mai multe surse permanente – pâraie, precum și izvoare de versant); expunere solară care implică expunerea la razele solare în cea mai mare parte a zilei (pl. XXIX/5). O observație interesantă reiese din studiul vizibilităților

(pl. XXXIX/3-4): se pare că atât așezarea, cât și necropola nu au beneficiat de vizibilități deosebite, lăsând impresia <ascunderii> lor în teritoriu”. Următorul subcapitol, *Comportamentul funerar* (p. 151-201), analizează descoperirile din necropolele de la Horodnic de Jos (*Vârful Colnicului și Dealul Brădet*), și Adâncata – *Imaș*; se încheie cu *Date antropologice privind cultura Komariv în Podișul Sucevei* (în colaborare cu Angela Simalcsik, p. 173-178) și *Analiza descoperirilor funerare* (p. 178-201) – cu ample discuții referitoare la originea, tehnicile, elementele și tipurile amenajărilor funerare, semnele distinctive exterioare, tipurile de morminte, poziția înhumaților, reînhumările, sacrificiile umane și inventarul mormintelor din această etapă istorică. Al patrulea subcapitol se ocupă de *Inventarul arheologic* (p. 201-248); sunt discutate: unelte, arme, podoabele, obiectele de uz casnic (p. 201-204), piesele din silex și piatră șlefuită din necropola de la Adâncata – *Imaș* (jud. Suceava) (p. 205-227, cu interesante analize microscopice), ceramica (p. 228-248) cu două studii de caz – *Ceramica din așezarea de la Adâncata – Sub Pădure* (jud. Suceava) și *Temperatura de ardere a ceramicii Komariv*, analize antracologice (p. 249-252), analize pedologice (p. 253-258), date radiocarbon (p. 259-260); subcapitolul se încheie cu *Considerații generale* (p. 260-265), în care se fac referiri la încadrarea cronologică a culturii Komariv, concluzionând că „putem afirma că materialele de tip Komariv din Podișul Sucevei pot fi încadrate, larg, între sec. XX/XIX – XVI/XV a. Chr.”.

Capitolul V, *Despre topoarele de piatră descoperite în Podișul Sucevei* (p. 267-320), este structurat în cinci subcapitole: *Noțiuni generale* (p. 267-272), în care autorul menționează dificultatea încadrării culturale a celor mai multe piese din cauza caracterului de descoperire întâmplătoare; *Repertoriul descoperirilor* (p. 273-289) unde sunt analizate tipurile de roci din care au fost confecționate (magmatice, sedimentare, nedeterminate), anexându-se „acolo unde a fost posibil analiza petrografică macroscopică/microscopică a piesei”; *Discuții* (p. 290-302), în care cercetătorul sucevean face aprecieri referitoare la tipurile de roci din care au fost lucrate, la aria sursă a materiilor prime, la creionarea unei tipologii bazate pe morfologia pieselor (12 tipuri, notate I-XII) și la „corelarea cultural-cronologică și asocierea pieselor cu așa-numitele <culturi> arheologice, care au funcționat pe parcursul Epocii Bronzului în Podișul Sucevei”; *Analize petrografice* (p. 302-314) și *Analize RAMAN* (p. 315-320).

Al șaselea capitol – *Perioada târzie a Epocii Bronzului. Cultura Noua* (p. 321-403) cuprinde șase

subcapitole: *Repertoriul descoperirilor* (p. 323-366), care inventariază distinct așezările (136), descoperirile funerare (2) descoperirile de bronzuri (7) și alte descoperiri (3); *Așezările* (p. 366-372) în care autorul constată preponderența descoperirilor în partea centrală a Podișului Sucevei, fapt datorat „gradelor diferite de cercetare”, lipsa – poate aparentă – așezărilor fortificate, distribuția de-a lungul marilor cursuri de apă dar și a afluenților de rang inferior, preponderența pozițiilor joase, pe terase medii și inferioare sau pe pante line, majoritatea ocupând suprafețe cuprinse între 0,20-0,30 ha, fiind amplasate pe terenuri cu altitudine relativă de până la 5 m, cu expuneri spre sud sau totale; *Necropole și morminte. Ritul și ritualul funerar* (p. 372-377) unde sunt rediscutate descoperirile din necropola plană de la Săbăoani – *Groapa lui Gheorghită* și mormântul izolat de pe teritoriul aceleiași localități; *Inventarul arheologic* (p. 377-394) – în care sunt prezentate *Unelte, arme, podoabe* (p. 377-384), *Ceramica* (p. 384-391) cu deosebirea a șapte tipuri de vase și șase de toarte, *Temperatura de ardere a ceramicii Noua* (p. 391-394), *Complexul Noua de la Mihoveni – „Cahla Morii”* (jud. Suceava) (p. 394-401) și *Considerații finale* (p. 401-403) – în care sunt analizate sincronismele și cronologia culturii Noua (aproximativ sec. XV/ XIV-XII a. Chr.).

În capitolul VII – *Mediu, om, societate în Epoca bronzului din Podișul Sucevei* (p. 405-416), cercetătorul sucevean încearcă să reconstituie mediul ambiant pe baza datelor arheozoologice, paleobotanice și antracologice disponibile la același nivel cronologic în România și la Adâncata – *Imaș* și „antropizarea” acestei zone, prin locuire, folosirea unor resurse, modele de viață socială și economică.

În *Concluzii* (p. 417-421), autorul sintetizează diferitele aspecte analizate și pledează pentru dezvoltarea cercetărilor în zona analizată pentru toate perioadele Epocii Bronzului.

Volumul se încheie cu rezumatul în limba engleză (p. 423-453), *Abrevieri* (p. 455-457), *Bibliografie* (459-489), 120 planșe și *Index*.

Lucrarea colegului nostru, prin amplitudinea materialului analizat, prin numeroasele studii și analize pluridisciplinare efectuate, unele „trădând” dubla specializare – istorie și geografie, prin calitatea materialului ilustrativ (cele 50 de imagini din text și 120 de planșe), prin coerența discursului și a argumentelor, „riscă” să devină una de referință pentru cercetarea Epocii Bronzului din nordul Moldovei.

Constantin-Emil Ursu